

ਤੰਤ੍ਰੀ ਲੇਖ...

ભારતીય વિચાર પરંપરામાં વિસ્તારથી પ્રકાશ ફેંકાયો

કોઈ વિચારકે મનુષ્ય અને માનવેતર જીવો વચ્ચે તુલના કરતાં એવું કહું છે કે સામાન્યત: મનુષ્ય અને અન્ય જીવો વચ્ચે કોઈ મોટો ફરક એટલા માટે નથી કારણ કે આહાર, નિદ્રા, ભય અને મૈથુન જેવી પ્રવૃત્તિ માનવેતર જીવોમાં હોય છે તે જ રીતે આવી જ પ્રવૃત્તિ મનુષ્યોમાં પણ હોય છે. તેઓ તો ત્યાં સુધી કહે છે કે મનુષ્યની અપકાશાઓ પશુ-પક્ષી વગેરે કામાદિ વૃત્તિઓમાં વધારે સંયમિત થાય છે. તેથી મનુષ્ય ત્યાં સુધી શ્રેષ્ઠ છે જ્યાં સુધી તે માનવતાથી મંડિત છે. માનવતા કોને કહે છે, આ વિષયમાં ભારતીય વિચાર પરંપરામાં વિસ્તારથી પ્રકાશ ફેંકવામાં આવ્યો છે જેમાં એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે સાચો મનુષ્ય એ જ છે જે તમામ પ્રતિ ભાતું-ભાવથી વ્યવહાર કરે છે. તેમના ના તે વર્ણનો વિચાર કરે છે અને ના તો ધનવાન કે ગરીબનો વિચાર કરે છે. સૌ કોઈ સાથે હંમેશા એવી રીતે હળી-મળીને રહે છે જો જીજી કોઈ પોતાના સગા ભાઈ સાથે રહે છે. તમામને આપત્તિ-વિપત્તિમાં પડખે ઉભો રહે છે અને જરૂર પડયે તમામની ભરપૂર મદદ કરે છે. સામાન્યત: મનુષ્યની એ પ્રવૃત્તિ જોવા મળે છે કે તે પ્રાય: પોતાનામાં જ મસ્ત રહે છે. અન્યોના સુખ-દુઃખ જોવા કે તેમના અંગે વિચાર કરવામાં આવતો નથી અથવા આમ કરવા માટે તેની પાસે સમય નથી હોતો પરંતુ આ તો પશુ-વૃત્તિ છે જે સાચો મનુષ્ય છે જે પોતાની આસપાસ એ જ જીજો છે કે કોઈ મુશ્કેલીમાં તો નથી ને. કોઈ ભૂખ્યો અને દુઃખી તો નથી ને. જો તેને આવું કંઈક દેખાય છે તો તે કોઈ પણ પ્રકારના વિલંબ કર્યા વિના તત્કાળ જ અભાવગ્રસ્ત વ્યક્તિની પોતાની ક્ષમતા અનુસાર મદદ કરે છે. આ જ માનવતા છે. જો સહજભાવે મનુષ્યમાં કોઈ દ્વારા પોતાના પ્રતિ કરાયેલા દુર્ઘવહાર પર કોથ આવે છે તેથી તેના મનમાં પણ દુર્ઘવહાર કરનારાઓનો અપકાર કરવાની ઈચ્છા જાગ્રત થાય છે, પરંતુ મહાન લકોનું એવું કહેવું છે કે આ વૃત્તિ પણ પશુ-વૃત્તિ છે. તેથી જે માનવીય સ્વભાવ ધરાવનાર વ્યક્તિ છે તે ક્યારેય પોતાના પ્રતિ કરાયેલા દુર્ઘવહારનો ઉત્તર દુર્ઘવહારથી આપતો નથી. માનવતાનો સ્વભાવ ધરાવનાર વ્યક્તિ પોતાના સભ્રાવથી જ દુર્ઘવહારીના મનને જીતે છે અને સદા દુર્ઘવહાર કરનારાઓ સાથે સહદ્યવહાર જ કરે છે. માનવતાનો એક મોટો સ્વભાવ છે કે જીવનમાં સત્યનો આશ્રયને લઈને ચાલવું. આવો વ્યક્તિ ક્યારેય મહાત ખાતો નથી.

કર્ણ મહાભારતના સૌથી
વધુ લોકપ્રિય અને જટિલ
પાત્રોમાંનું એક પાત્ર છે

આ વેખમાં તેની કડવાશ અને તેની ઢીલાશ અંગેની વાત
કરે છે. ભારતમાં જે લોકો મહાભારતથી પરિચિત
હોયા એવે એવે માર્ગેની ગંગાની જોગી હોય કે જ્યાં એવી હોય

ઇ તમના માટ અક પૂર્પૂરા સંસ્કૃત અવા ઇ ક જીયા કણ આક પ્રકારનો એન્ટી હીરો છે. તે બગડી ગયેલી મીઠી કેરી જેવો છે. તે એક અદભુત વ્યક્તિ હતો જે સંપૂર્ણપણે ખરાબ થઈ ગયો કારણ કે તેણે કદવાશમાં રોકાણ કર્યું. તેની કદવાશ તેને વિનાશકારી જીવન વાર્તામાં લઈ ગઈ. તે નિષા અને ઉદારતાની અભૂતપૂર્વ ભાવના વાળો વ્યક્તિ હતો. પણ આ બધું જ ખોવાઈ ગયું હતું. યુદ્ધમાં તેનું મૃત્યુ ખરાબ રીતે થયું. તે આકોશ વાળો હતો કારણકે તેને ખબર ન હતી તે કોણો સંતાન હતો. પણ જે લોકોએ તેને ઉછેર્યો હતો તેમણે ખૂબ જ પ્રેમથી ઉછેર્યો હતો. તેના પાલક માતા-પિતા રાધા અને અથીરથ તેને ખબ ચાહતા હતા અને તેઓની આવડતને પરેપુરી

સંકલન ફાળુણી વસાવડા
(ભાવનગર)

રાજ્યસભાની
 ચૂંટણી હોય કે
 લોકસભાની
 ચૂંટણી હોય,
 એની છેલ્લી
 થોડી જ
 ચૂંટણીઓનું
 વિશ્લેષણ
 કરીએ તો,
 મતદાનની
 ટકાવારી દર
 વર્ષે ઓછી
 થતી જાય
 છે, લોકોમાં
 શિક્ષણનો
 વ્યાપ વદ્યો
 હોવા છતાં આ
 એક ચિંતનીય
 ભાબત છે!

વિશેષ

ધર્મરાજ
 દ્રોણાચાર્ય
 સાંભળે તેમ બોલે
 છે, અશ્વત્થમા
 હણાચો અને
 પછી ધીમેથી
 બોલે છે, નરો
 વા કુંજરો વા,
 એટલે કે કાં
 નર કાં કુંજર!
 દયા એ ધર્મનું
 બીજું લક્ષણ છે.
 તુલસીદાસે કહ્યું
 છે કે, ઘટમાં
 પ્રાણ છે ત્યાં
 લગી દયા કર્યા
 કરવી, પણ દયા
 વિવેકથી કરો.

ભારત દ્વારા વિકાસિત દ્વારા તરાક અત્યારે વિશ્વમાં સારું અવું નામ કમાઈ રહ્યા છે, અને અના ખુશા દર્રે ભારતાયન છે

જાગો જાગો લોકશાહીનું પર્વ આવી રહ્યું છે! જાગો અને મતદાન કરી ભારત નવ નિમણનો હિસ્સો બનો

આ પાનાં શ્રીયરણોમાં
પરિવાર સાદર સાધાંગ પ્રેમ
પ્રણામ. ધ્યાનની ધરા પર આજે
બ્રહ્માજ્ઞને જોયા, જીવ એકદમ
ખુશ થઈ ગયો. પરંતુ ચિંતનનો
જીવ હોવાથી વિચાર્યુ કે બ્રહ્માજ્ઞ
શું કામ દેખાયા!; અને જીવને
શેખચલ્લી વેડા સુજ્યા! વિચાર્યુ
કે આ જનજગરણની પ્રવૃત્તિ એં
ખૂબ વેગ પકડ્યો છે, અને વળી
પાછા બે ચાર છાપા વધવાની
સંભાવના છે, એટલે બ્રહ્માજ્ઞ
ખુદના એટલે કે આ જીવનાં
સર્જન માટે ખુશ થયાં હોય શકે!
પણ તરત જ જાગૃતિને કારણે
મન મંકું બને એ પહેલા અનો
પગ પકડી લીધાં અને વિચાર્યુ
કે ના.. ના.. ના.. આવું કોઈ
કારણ ન હોય, કંઈક જુદુ હશે!
ભારતીય સનાતન ધર્મ મુજબ
બ્રહ્માજ્ઞ એ સમગ્ર સૂષ્ઠિના
સર્જનહાર છે, અને કંઈક નવું
સર્જન કરવાના છે, કરી રહ્યા
છે, કે કરશે, એ વિશે નિર્દેશ કરી
રહ્યા હોય એવું પણ બની શકે!
પરંતુ આ અર્થ પણ હજુ કાલ્ય
નિક વધુ હતો, એટલે ચિંતનમાં
અને એ રીતે મૂકી શકાય
નહીં. પણ હજુ વધુ ચિંતન
કરતા સ્પષ્ટપણે એવું લાગ્યું
કે, બ્રહ્માજ્ઞ કહી રહ્યા હતાં, કે
ભારત નવનિર્માણનો સમય
ચાલી રહ્યો છે, અને આપણા
સૌમાં એ જ બ્રહ્મ તત્વ છે, તો
આપણે સૌ સહયોગી બની અને
ભારતનું નવનિર્માણ કરીએ,
અને આ એક જ અર્થ સૌથી વધુ
થયાર્થ છે. ભારત દેશ વિકસિત
દેશ તરીકે અત્યારે વિશ્વમાં સારાં
એવું નામ કર્માઈ રહ્યો છે, અને
અનેની ખુશી દરેક ભારતીયને છે.
પરંતુ અત્યારે જ આ બ્રહ્મા દર્શન

કંઈક વધુ ચિંતન કરાવી ગયું,
અને એ છે કે ભારતનો દરેક
દરેક નાગરિક પોતાના હક અને
અધિકાર માટે જાગૃત થઈ અને
ભારત નવ નિર્માણનો હિસ્સો
બને. જેમકે આજાઈ પહેલાના
સમયમાં દરેક ભારતીયનો
નારો હતો કે સ્વતંત્રતા અમારો
જનમસિદ્ધ અધિકાર છે! અને
આપણે સૌ જાણીએ છીએ કે
આપણે અંગેજેની ગુલામી માંથી
મુક્ત થયા! સો ટકા જનજગરણ
કરવાનાર એ તમામ રાષ્ટ્રીય
નેતાઓને શતકોટી વંદન,
પરંતુ એ આજાઈની ચળવણમાં
દરેક ભારતીય નાગરિકનો
ફાળો આપણે ભૂલી શકીએ
નહીં! બસ એ જ રીતે સંપ્રત
સમયના સમાજમાં જો કોઈ
બદલાવ ઈચ્છતા હોઈએ તો
ભારતનાં દરેક દરેક નાગરિકે
જાગ્યાં પડશે, અને પોતાનાં
મતાપિકારારું મૂલ્ય સમજવું
પડશે. આવનારી લોકસભાની
ચૂંટણીમાં મતદાન કરવા અવશ્ય
જરૂરું પડશે. જે થતું હોય એ
થવા ઘો! એવી નિરસતા કે
પછીલાંખુવિચાર્યા વગર અત્યારે
મળતો લાભ લેવા આપણો મત
વેચી દેવો નહિં! હું સૌથી પહેલા
એક ભારતીય નાગરિક છું, અને
મારા દેશની હિફાજત કરવી એ
મારી જવાબદારી છે! મારે ગમે
તેને મત આપી શકું નહીં! કે
પછી મારા મતાપિકારનો
ઉપયોગ કર્યા વગર અને જતો ન
કરી શકું! આ રીતે દરેક ભારતીય
એ જાગ્યાં પડશે. રાજ્યસભાની
ચૂંટણી હોય કે લોકસભાની
ચૂંટણી હોય, એની છેલ્લી થોડી
જ ચૂંટણીઓનું વિશેષણ કરીએ
તો, મતદાનની ટકાવારી દર વર્ષ
ઓછી થતી જાય છે. લોકોમાં

શક્ષણનો વ્યાપ વધ્યો હોવા
હતાં આ એક ચિંતનીય બાબત
છે!: પણ એનું કારણ છે કે
લોકોમાં લોકશાહીમાંથી વિશ્વાસ
ઉઠતો જાય છે! કારણ કે લોકો એ
સ્વીકારી લીધું છે કે, સરકાર ગમે
તે આવે! આમાં કોઈ ફર પડવાનો
ક્ષેત્ર છે, એમાં લાયકાતની
કોઈ જરૂર જ નથી! એટલે કે
દાવેદારનું શિક્ષણ કેટલું છે, એ
મહત્વનું નથી. અનો અતિત
કોઈ વાતે ખરડાયેલો છે, તો
એ પણ માન્ય છે! એ અવનવા
કાઈમ કરી ચૂક્યો છે, તો પણ
વાંધો નહીં! એ કેવાં ખાનદાન
માંથી આવે છે, એટલે કે
દેશદોહી છે કે નહીં? એ કંઈ
જ જોવાનું નહીં! આ ઉપરાંત
ચુનાવ સમયે થતા પ્રવચનોમાં
પણ એકબીજા પર થતા
આશ્ક્રોપો, અને એ માટે
ઉત્થારિત ભાષણોની બોલી,
કેવી હોવી જોઈએ એના પણ
માપદંડ નથી હોતાં. તો જ્યારે
આપણે સમયને બદલવાની
માંગ કરતા હોઈએ, ત્યારે
આટલા વર્ષો પહેલાંના
બંધારણમાં પણ સુધારા થવા
કરીએ કે, હું એક ભારતીય છું,
અને ભારતના આ લોકશાહીનાં
પર્વનું મૂલ્ય હું જાણું છું, માટે
મારાં મતદાન ને એળ નહીં
જવા દઉં! હું મારા દેશને યોગ્ય
હાથોને સૌંપીશ કે, જેને કારણે
મારો દેશ ઉત્તોર પ્રગતિ કરે,
અને મને તેનો સદા ગર્વ રહે!
સરહદો પર લડવા નથી જઈ
શકતો તો શું! હું આ રીતે મારાં
દેશની હિફાજત કરી શકું, એવી
એક અનન્ય પ્રાર્થના ઈશ્વર ચરણે
રાખી, હું મારા શાંદોને આજે
અહીં જ વિરામ આપું છું. ફરી
મળીશું નવા ચિંતન મનન સાથે,
તો સૌને મારા આજના દિવસના
સ્નેહ વંદન અને જય સીયારામ.

પવિત્રતા રાખવી એ સર્વનો ધર્મ છે, લોકો આજકાલ શરીરને બહુ શુદ્ધ રાખે છે પણ મનને કોઈ શુદ્ધ રાખતા નથી

ધર્મનાં શ્રીસ લક્ષ્મણો ગણાવ્યા છે, તેમાં પહેલું
લક્ષ્મણ સત્ય અને છેલ્લું લક્ષ્મણ આત્મ સમર્પણ

મયે જીવન જીવવાની કળા છે એટલે જ કહ્યું છે કે મનુષ્યનો સાચો મિત્ર ધર્મ છે. કોઈ પણ સાથ ન આપે ત્યારે ધર્મ સાથ આપે છે. કદાચ પૈસાનો નાશ થતો હોય તો થવા દેખો, પણ ધર્મ ન જાય તે જોજો. નહીં તો ધર્મ ને પૈસો બેય જરો. મનુષ્ય માને છે, સર્વ સુખનું સાધન ધન છે, પણ આ અજ્ઞાન છે. સર્વ સુખનું સાધન ધન નથી પણ આ ધર્મ છે. માનવસુસ્થિનું સંચાલન કરવા ભગવાને જે કાયદા બનાવ્યા તે જ ધર્મ છે. આજના બનાવેલા કાયદામાં ફેરફાર કરવા પડે છે, કારણ કે જેવા કાયદાના બનાવનારા તેવા જ કાયદા. એમાં એક સ્થિતિ નહીં. હવે નારદજી ધર્મ સમજવાતાં સાધારણ ધર્મ અને વિશિષ્ટ ધર્મની વાત કહે છે. સાધારણ ધર્મ એટલે સર્વનો ધર્મ, સર્વએ પાળવાનો ધર્મ, મનુષ્ય માત્રનો ધર્મ. નારદજી ધર્મમાં ત્રીસ લક્ષણો ગણાવે છે, તેમાં પહેલું લક્ષણ સત્ય અને છોલું લક્ષણ આત્મ સમર્પણ. સત્ય એ ઈશ્વરનું સ્વરૂપ છે. સત્ય એ સાધન છે. સત્ય દ્વારા સત્યનારાયણમાં લીન થવાનું છે. સત્યમાં દદ શ્રદ્ધા રાખો. મહાભારતમાં સત્યની વ્યાખ્યા એવી કરેલી છે કે, સર્વનું કલ્યાણ થાય એવું વિવેકથી બોલવું એ સત્ય છે. શ્રીકૃષ્ણ અસત્ય બોલે તે સત્ય છે. દ્રોણાચાર્યના મૃત્યુ પ્રસંગે શ્રીકૃષ્ણ અસત્ય બોલ્યા છે. અશ્વત્થામા નામનો હાથી મર્યાદ તે વખતે યુક્તિ થી કહે છે કે, અશ્વત્થામા માર્યાં છે. દ્રોણાચાર્ય ધર્મરાજાને પૂછે છે. શ્રીકૃષ્ણ યુવિષિરને કહે છે કે, અશ્વત્થામા હણાયો એમ કહા. સવના કલ્યાણની દ્રાષ્ટ્રાય વિવેક થી બોલવું તે સત્ય. એવ્યાખ્યા પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણ આ કહે છે. પાંડવો જીતે એટલે પાંડવોનું કલ્યાણ. દુર્યોધન મરે એટલે એવું યે કલ્યાણ, પણ એમાં દ્રોણનું કલ્યાણ કેવી રીતે! સર્વના કલ્યાણ માં દ્રોણનું પણ કલ્યાણ જોઈએ ને? દ્રોણાચાર્ય વેદસંપત્તિ બ્રાહ્મણ છે. બ્રાહ્મણને યુદ્ધ કરવા અવિકાર નથી. કદાચ યુદ્ધ કરે તો ધર્મનું રક્ષણ કરવા માટે જ કરે, પણ દ્રોણાચાર્ય બ્રાહ્મણ હોવા છીતાં અધર્મનું યુદ્ધ કરે છે. તેથી દ્રોણ ચાર્યને પાપ કરતા અટકાવવા અને એ રીતે દ્રોણાચાર્યનું પણ કલ્યાણ કરવા શ્રીકૃષ્ણે આપ્રમાણે આજ્ઞા કરી છે. ધર્મરાજ દ્રોણાચાર્ય સંભળે તેમ બોલે છે, અશ્વત્થમા હણાયો અને પછી ધીમેથી બોલે છે, નરો વા કુંજરો વા, એટલે કે કાં નર કાં કુંજર! દયા એ ધર્મનું બીજું લક્ષણ છે. તુલસીદાસે કહું છે કે, ઘટમાં પ્રાણ છે ત્યાં લગો દયા કર્યા કરવી, પણ દયા વિવેકથી કરો. ત્રીજું લક્ષણ પવિત્રતા. પવિત્રતા રાખવી એ સર્વનો ધર્મ છે. લોકો આજકાલ શરીરને બહુ શુદ્ધ રાખે છે પણ મનને કોઈ શુદ્ધ રાખતા નથી. મનશુદ્ધિ-ચિત્તશુદ્ધિ જરૂરની છે. શરીર કરતાં મનથી પાપ વધારે થાય છે. તન-મન શુદ્ધ રાખો. પછી આવે તપશ્ચયા. વાણી, વર્તન અને વિચારને શુદ્ધ રાખો. તપશ્ચયા છે પછી તિતિક્ષા. તિતિક્ષા રાખવી એ સર્વનો ધર્મ છે. ભગવદ્ કૃપાથી જે સુખ દુઃખ આવે તે સહન કરજો. શત્રુ પ્રત્યે પણ સહન રાખજો. કોઈ પણ હુંખમા ધીરજ ખોઈ ન બેસવી. એક મહાત્મા પ્રભુના નામનો જપ કરતા જતા હતા. રસ્તામાં ધોબીએ કપડાં ધોઈને સૂકેવેલાં. ભૂલથી તે કપડાં ઉપર એમનો પગ પડ્યો. ગુસ્સે થઈ ધોબી લાકડીથી મહાત્માને માર મારવા લાગ્યો. ભગવાને વિચાર્યું કે, સાંધુ મારું નામ લે છે અને હું તેનું રક્ષણ નહીં કરું તો મારી આબરૂ જરો એટલે ભગવાન તેમની મદદ ધાયા. એટલામાં મહાત્માઓ સહન ન શીલતા ગુમાવી. મહાત્માને થયું કે, હું પણ તગડો છું. ધોબીને પહોંચી વળીશ. ધોબીને મારવા મહાત્માએ લાકડી ઉગામી. એ જોઈ પ્રભુ ત્યાંથીપાછા ફરી ગયા. ત્યારે લક્ષ્મીજી પૂછે છે, તમે પાછાં કેમ આવ્યા? પ્રભુએ જવાબ આપ્યો, બે ધોબીઓ લડે છે તો લડવા દો! મારી હવે શું જરૂર છે? જીવ દીન થઈ ઈશ્વરના ચરણમાં રહે તો અપમાની અસર તેના ઉપર નહીં થાય. તેનામાં અભિમાન હરો તો અસર થશે. આ સહન શક્તિનું નામ તિતિક્ષા છે. ધર્મનું છાંદું લક્ષણ અહિસા છે. તન, મન અને વાણીથી કોઈને હુભાવવું નહીં તે અહિસા છે. જેના જેના સંગથી સ્વભાવ બદલાય એ સંત છે. ઋષિમુનિઓના આશ્રમમાં પશુઓ હિંસક સ્વભાવ છોડી શાંતિથી બેસતાં, એ માત્ર ભૂતકાળ ની વાત નથી, આજે પણ એ બને છે. સાતમું લક્ષણ છે બ્રહ્મયાર્થ. શરીરથી ધર્મ બ્રહ્મયાર્થ પાળેછે, પરંતુ આંખથી અને મનથી બ્રહ્મયાર્થ પાળનારાં ઓછાં છે. મનને સ્થિર કરવાનું

